

ks. Artur Wysocki

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-8653-0314

DOI <https://doi.org/10.21697/ucs.2023.32.2.07>

STOSUNEK DO WIARY MIESZKAŃCÓW ARCHIDIECEZJI WROCŁAWSKIEJ. ANALIZA DANYCH Z BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH ISKK SAC ZREALIZOWANYCH W 2022 R.

**Attitude to the faith of the inhabitants of the Archdiocese of Wrocław. Analysis of data from
the ISKK SAC sociological research completed in 2022**

Streszczenie

W niniejszym tekście zaprezentowano analizę wyników badań dotyczących wiary przeprowadzonych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w 2022 r. w archidiecezji wrocławskiej. Ankietowani byli pytani o wiarę zarówno w wymiarze podmiotowym, jak i przedmiotowym, tzn. o stosunek do wybranych prawd wiary. Badanie było swego rodzaju kontynuacją podobnego badania, które przeprowadzono w tej diecezji w 2011 r. Ostatnie wyniki pokazują kilka istotnych i interesujących zmian. Potwierdzają one zasadniczy trend spadkowy wartości wskaźników religijności w całej Polsce, ale zmiany, jakie zaszły w archidiecezji wrocławskiej w okresie 11 lat, pokazują wyraźne przyspieszenie tego trendu. Interesujące okazały się zmiany w postawach religijnych ankietowanych wyodrębnionych na podstawie różnych cech społeczno-demograficznych. Jedną z najważniejszych zmian, zauważalnych dzięki temu badaniu, dotyczy postaw mieszkańców wsi i miast, które pod wieloma względami zaczynają się upodabniać.

Słowa kluczowe: socjologia religii, wiara, prawdy wiary, religijność, archidiecezja wrocławska

Summary

This text presents the analysis of the results of research conducted by the Institute of Catholic Church Statistics in 2022 in the Archdiocese of Wrocław in relation to faith. The respondents were asked about their faith in both the subjective and objective dimensions, i.e. their attitude towards selected truths of faith. This study was a continuation of a similar study that took place in this diocese in 2011. The results of the latest study show several significant and interesting changes. They confirm the fundamental downward trend in the value of religiosity indicators throughout Poland, but the changes that have taken place in the Archdiocese of Wrocław over the last 11 years show a clear acceleration of this trend. Changes in the religious attitudes of respondents based on various socio-demographic characteristics turned out to be interesting. One of the most important changes, noticeable thanks to this study, concerns the attitudes of rural and urban residents, that are starting to become similar in many respects.

Keywords: sociology of religion, faith, truths of faith, religiosity, Archdiocese of Wrocław

Wprowadzenie

W badaniach socjologicznych dotyczących wiary w jednostkach organizacyjnych Kościoła katolickiego w Polsce analizowanych jest kilka głównych aspektów wiary chrześcijańskiej. W najbardziej ogólnym i najprostszym podziale rozróżnia się wiarę podmiotową (akt wiary) i przedmiotową (treść wiary), który to podział nawiązuje do tradycyjnego rozróżnienia w teologii katolickiej, tak jak chociażby u św. Tomasza z Akwinu na *fides qua* i *fides quae*.

Akt wiary związany z postawą człowieka zawiera w sobie element poznawczy i wolitywny (emocjonalno-wolitywny). Wiara wymaga dla swojego wzrostu poznania i pewnego zrozumienia (*fides quaerens intellectum*), dlatego istotne jest również badanie rozumienia doktryny religijnej i akceptacji jej podstawowych prawd. W przypadku wiary chrześcijańskiej prawdy te odnoszą się zarówno do rzeczywistości *stricte* transcendentnej, jak i teandrycznej (bożo-ludzkiej), związanej z Wcieleniem Chrystusa i w konsekwencji powiązanej z wydarzeniami historycznymi, jak Zmartwychwstanie Pana Jezusa (choć ta rzeczywistość „wymyka” się klasycznie rozumianej historii) czy powstanie Kościoła, jak również odnoszą się do wydarzeń przyszłych (prawdy eschatologiczne). Spójność wyznawanej wiary może być weryfikowana przez pytania dotyczące postaw wobec praktyk quasi-religijnych niezgodnych z wiarą chrześcijańską.

Analiza zawarta w tym tekście dotyczy zmian w postrzeganiu prawd wiary i przeżywaniu swojej religijności przez mieszkańców archidiecezji wrocławskiej. Jest ona oparta na danych z reprezentatywnego badania przeprowadzonego przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w 2022 r. Wszystkie dane wykorzystane do wykresów i zamieszczone w tekście pochodzą z tego badania. Raport z niego, zawierający również opis specyfiki archidiecezji wrocławskiej, został opublikowany w 2023 r. (Jewdokimow i in. 2023). Poniższy tekst zawiera analizę pytań z kwestionariusza nieuwzględnionych w raporcie.

W przypadku mieszkańców archidiecezji wrocławskiej było to kolejne tego typu badanie w stosunkowo niedługim okresie 11 lat (Zdaniewicz, Adamczyk 2012). Jednakże, jak potwierdzają wyniki wielu badań CBOS-u czy ISKK, ale także innych ośrodków badawczych, był to okres szybkich zmian w polskiej religijności, co daje szansę zaobserwowania ważnych procesów i tendencji związanych z postawami dotyczącymi wiary katolickiej.

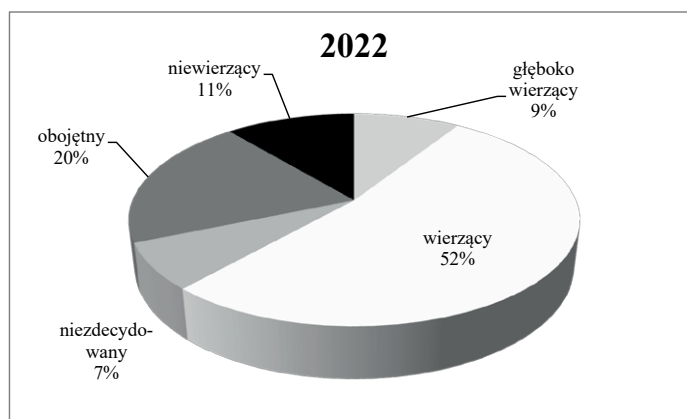
W badaniu z 2022 r., w kontekście stosunku do wiary, zostały postawione jeszcze inne pytania w porównaniu z poprzednim. Dotyczyły one znaczenia Boga w życiu respondentów. Jest to deklaracja, która ukierunkowuje już na komponent konsekwencyjny wiary i jest interesująca przy omawianiu stosunku do wiary zwłaszcza w powiązaniu z obrazem Boga w świadomości badanych osób.

Odpowiedzi na kolejne pytania, które zostaną poddane analizie w tym artykule, dotyczą stosunku do nauczania Kościoła katolickiego w różnych sferach. Chrześcijańskie *Credo* zawiera również wyznanie wiary w założony przez Chrystusa Kościół: „Wierzę w jeden święty, powszechny i apostołski Kościół...”, dlatego pytania te weryfikują integralność wyznawanej wiary.

Stosunek do wiary

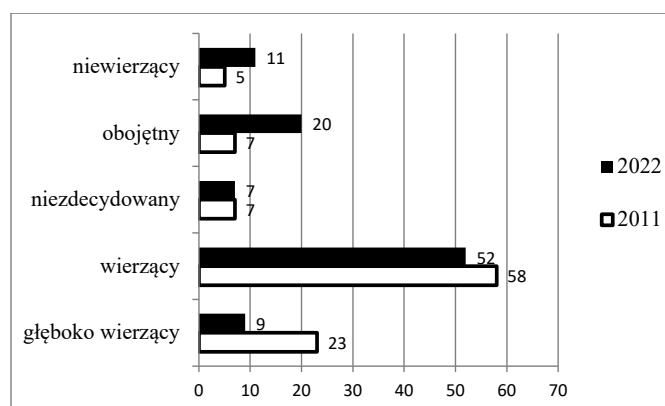
Jednym z podstawowych pytań, które pojawia się w zasadzie w każdym badaniu dotyczącym religijności, jest stosunek respondentów do wiary: Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do wiary?

Odpowiedź „wierzący” lub „głęboko wierzący” wybrało 61% respondentów, jako niezdecydowany określiło się 7%, kolejne 20% jako obojętny, a 11% jako niewierzący. Zmienne demograficzne i społeczne w dość istotny sposób różnicują odsetek przypadający na poszczególne opcje odpowiedzi. Wśród mężczyzn 15% deklaroowało się jako niewierzący i było to prawie dwa razy więcej niż wśród kobiet (8%). Uwzględniając podział na grupy wiekowe, najwięcej niewierzących było wśród osób w przedziale 18–25 lat – 24%, a najmniej wśród osób w wieku 61 lat i więcej – 3%. Z kolei w przypadku zmiennej wykształcenia najwięcej niewierzących było wśród osób z wykształceniem wyższym – 19%, a najmniej z wykształceniem podstawowym – 4%. W przypadku tych trzech zmiennych wyniki są zbliżone z większością dotychczasowych badań, choć skala różnic jest z reguły większa. Natomiast interesujące są wyniki dotyczące miejsca zamieszkania, gdyż wydają się one odbiegać od wcześniejszych badań. Z reguły bowiem największą religijność i najwyższy poziom deklaracji wiary wykazywały osoby pochodzące z wiosek i małych miast. Wyniki analizowanego badania mieszkańców archidiecezji wrocławskiej pokazują, że wśród mieszkańców wsi i małych miast jest najmniej głęboko wierzących (6%, średnie miasta – 10%, Wrocław – 11%), zaś niewierzących jest więcej niż w średnich miastach (9% wobec 8%), choć najwięcej deklaracji niewiary było we Wrocławiu, co pokazuje większą polaryzację postaw wobec wiary w stolicy archidiecezji. Wszystkich uznających się za wierzących było prawie tyle samo na wsi i w małych miastach (62%) co we Wrocławiu (61%) (w średnich miastach – 60%).



Wykres 1. Stosunek do wiary mieszkańców archidiecezji wrocławskiej w 2022 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.



Wykres 2. Stosunek do wiary mieszkańców archidiecezji wrocławskiej w 2011 i 2022 r. (w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

Przeprowadzone ponad dziesięć lat temu przez ISKK badania w archidiecezji wrocławskiej pozwalają na porównanie wyników w tej samej diecezji i zaobserwowanie dynamiki zmian, które nastąpiły w tym czasie. Daje to pewien obraz zmian, jakie dokonały się w całym Kościele w Polsce. W ciągu stosunkowo krótkiego czasu zmiany te są znaczące. W 2011 r. prawie co czwarta badana osoba deklarowała się jako głęboko wierząca (23%), podczas gdy w 2022 r. było to już tylko 9%. Nastąpił ponad dwukrotny wzrost odsetka niewierzących – z 5 do 11%, i prawie trzykrotny wzrost odsetka obojętnych w stosunku do wiary – z 7 do 20%. Jeśli chodzi o osoby ze wsi i małych miast, to w 2011 r. w tej kategorii było najwięcej deklaracji „głęboko wierzący – 27%, zaś w 2022 r. ten odsetek wyniósł 6% i był najniższy dla tej opcji odpowiedzi – 4,5 razy mniej (zob. Sadłoń 2012: 70–72). Dynamika zmian jest rzeczywiście duża i należy pytać o powody. Jako jedną z przyczyn można wskazać pandemię, ale bez wątpliwości nie jest to jedyny powód, a zapewne i nie najważniejszy. W zmianie dotyczącej poszczególnych odpowiedzi szczególnie ważny wydaje się silny wzrost indyferentyzmu wśród ludzi, a zwłaszcza wśród młodych. Jest to proces, na który wskazywały wcześniejsze analizy dotyczące religijności w Polsce i który budził obawy hierarchów Kościoła w Polsce. W przypadku osób w wieku 18–25 lat jest już prawie 30% obojętnych wobec wiary, choć trzeba podkreślić, że zmienne społeczno-demograficzne nie różnicują tak bardzo poziomu indyferentyzmu wśród różnych grup respondentów, jak w innych kategoriach odpowiedzi (np. podobny do powyższego poziom indyferentyzmu jest wśród osób w wieku 36–50 lat).

Dla szerszego porównania w kontekście Kościoła w Polsce można podać, że w badaniach ISKK w archidiecezji poznańskiej z 2005 r. wszystkich deklarujących wiarę było 91,6%, w tym prawie 20% deklarowało się jako głęboko wierzący (Zdaniewicz 2005: 21–22), w archidiecezji łódzkiej w 2000 r. – prawie 88% wszystkich

wierzących, w tym ponad 23% głęboko wierzących (Zdaniewicz 2002: 39–41), a w sąsiedniej archidiecezji katowickiej w 1998 r. – ponad 91% deklaracji wiary, w tym 13,4% deklarujących się jako głęboko wierzący (Piwowarski 1999: 13–15).

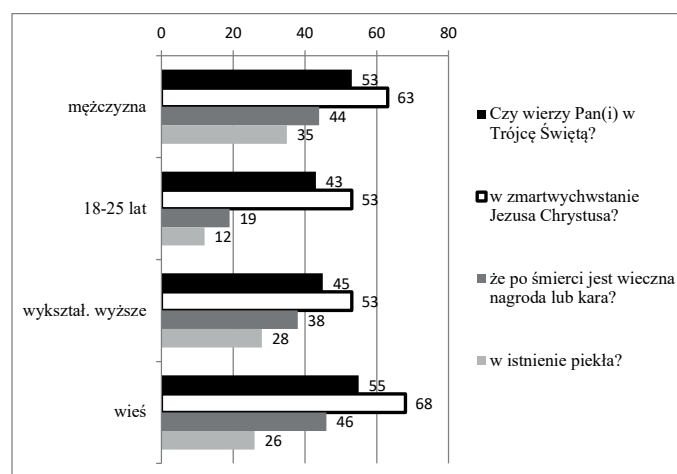
Akceptacja treści wiary chrześcijańskiej

Wiara łączy się z elementem poznawczym, konkretnym wierzeniem, które określa, w co czy w kogo wierzymy. Stanowi to potwierdzenie świadomego przeżywania wiary, a także jedności w wyznawanej wierze ze wspólnotą wierzących, z którą osoba się identyfikuje. W przypadku wiary chrześcijańskiej w Polsce zostało wybranych kilka podstawowych prawd wiary, wobec których respondenci z archidiecezji wrocławskiej mieli się ustosunkować: Czy wierzy Pan(i): a) że Bóg jest w Trzech Osobach (w Trójcę Świętą)?, b) w zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa?, c) że po śmierci oczekuje człowieka wieczna nagroda lub kara?, d) w istnienie piekła?

Poziom akceptacji prawd wiary, podobnie jak odsetek przyznających się do wiary, jest także wyraźnie niższy w 2022 niż w 2011 r. Podczas gdy 11 lat wcześniej do wiary w Trójcę Świętą przyznało się 78%, w zmartwychwstanie – 82%, w wieczną nagrodę lub karę – 71%, a w istnienie piekła – 69% badanych (Sadłoń 2012: 72–75), to w 2022 r. było to odpowiednio: 59%, 67%, 52% i 41%. W przypadku wiary w piekło jest to spadek prawie o 30%. Na najwyższym poziomie utrzymuje się wiara w zmartwychwstanie Pana Jezusa (bez wątplenia podstawowa prawda dla chrześcijan), a na najniższym – wiara w prawdy eschatologiczne. W perspektywie duszpasterskiej Kościoła w Polsce zapewne należy rozważyć, w jakim stopniu wiąże się to z doбором treści w przekazie prawd wiary w ostatnich latach czy może dziesięcioleciach.

Na powyższym wykresie zostały przedstawione te grupy respondentów, które na pytania dotyczące wiary w poszczególne prawdy najczęściej udzielały najmniej odpowiedzi pozytywnych. Jeśli nie zaskakuje, że są to mężczyźni, w najmłodszym przedziale wiekowym i najczęściej z wykształceniem wyższym, to ponownie dziwić może, że w tym zestawieniu znajduje się grupa osób mieszkających na wsi. Tylko 26% z nich wierzy w istnienie piekła, a dla porównania, taką prawdę przyjmuje 51% mieszkańców Wrocławia. Najgorzej jednak, z perspektywy duszpasterskiej, przedstawia się wiara młodych w wieku 18–25 lat, gdyż jedynie 12% z nich wierzy w istnienie piekła, a 60% z nich wprost neguje jego istnienie. Jeśli chodzi o wieś, to dla pokazania niejednoznacznych zmian tam zachodzących można wskazać, że w przypadku wiary w zmartwychwstanie odsetek akceptujących tę prawdę jest tam najwyższy (68%), choć niewiele wyższy niż we Wrocławiu (67%).

Przedstawione wyniki nie potwierdzają założeń, które pojawiały się w różnych analizach, że spadek odsetka osób przyznających się do wiary będzie dotyczył głównie najslabiej uformowanych katolików i najmniej świadomych prawd swojej wiary, gdyż spadek wiary w poszczególne prawdy jest zasadniczo nawet



Wykres 3. Stosunek wybranych grup respondentów do prawd wiary katolickiej (odpowiedź „tak” w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

wyższy niż spadek dotyczący wiary podmiotowej. Dla bardziej precyzyjnego określenia sytuacji potrzeba by oczywiście pogłębionej analizy dotyczącej akceptacji prawd wiary przez poszczególne grupy wyodrębnione przez stosunek do wiary. Twierdzenia o powiązaniu masowości wiary ze słabym poziomem formacji duchowej i intelektualnej pojawiały się wielokrotnie w kontekście porównywania liczby wiernych oraz ich świadomości w Polsce i w krajach zachodnich. Jednakże również badania długookresowych zmian w krajach zachodnich nie potwierdzają takiej prawidłowości: spadek liczby wierzących nie zawsze oznacza, że pozostają ci bardziej świadomi swojej wiary i akceptujący jej podstawowe prawdy. Oczywiście istotna jest tu też kwestia wymiany pokoleń (Wysocki 2018: 189–192).

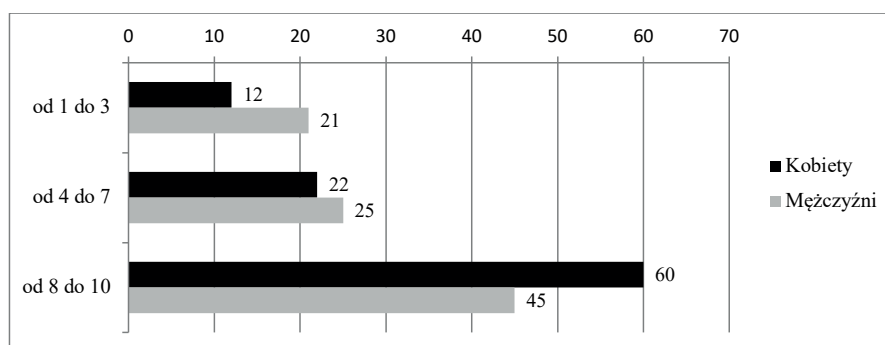
Jest to również interesująca przestrzeń do dalszych badań. Należy rozważyć, na ile wiara części osób nieakceptujących podstawowych prawd wiary ma charakter religijności naturalnej, wiary w Istotę Najwyższą czy różnie rozumiany wymiar transcendentny. Prawdziwy ateizm jest stosunkowo rzadki nawet po wiekach wielkich ideologii ateistycznych.

Znaczenie Boga w życiu respondentów

Wiara religijna łączy się z odniesieniem do rzeczywistości transcendentnej i najczęściej do Osoby, określanej jako Bóg. Respondenci zapytani zostali o to, na ile ważny jest On w ich życiu. Jest to element postawy, który ma bardziej bezpośrednie przełożenie na wymiar konsekwencyjny, praktyki i działania związane z wyznawaną wiarą. W pytaniu tym została zastosowana skala od 1 do 10, a skrajne opcje zostały oznaczone „w ogóle nieważny” i „bardzo ważny”.

Najwyższe trzy wskazania (8–10 na skali) wybrało 53% respondentów (w tym 31% wybrało opcję 10), najniższe trzy – 16%, cztery środkowe – 23%, natomiast 8% uznało, że trudno wskazać, lub odmówiło odpowiedzi. Nawet jeśli nie zostaną uwzględnione najniższe trzy wskazania oraz osoby niezdecydowane, to i tak na pozostałe (7 najwyższych) wskazało łącznie 76% wszystkich respondentów, co w zestawieniu z 61% wskazań wszystkich wierzących (głęboko wierzących i wierzących) rodzi pytanie o zrozumienie poszczególnych pytań. Osób niezdecydowanych w obu pytaniach było 7%, a zatem ta niejednoznaczność wynika zapewne głównie ze wskazań osób, które określiły się jako obojętne. Większość z nich musiała więc wskazać, że Bóg ma pewne znaczenie w ich życiu. Obojętność może być zatem związana bardziej z pewnymi praktykami i relacją wobec wspólnoty wierzących – Kościoła niż z samą wiarą w Boga.

Jeśli chodzi o wyniki ze względu na cechy społeczno-demograficzne, to dość istotne różnice można dostrzec w podziale na płeć. Prawie dwa razy więcej mężczyzn (21%) niż kobiet (12%) wybrało trzy najniższe opcje, natomiast o 15% wyższy był odsetek kobiet w stosunku do mężczyzn w wyborze trzech najwyższych wskazań. Jeszcze większe różnice dotyczące znaczenia Boga w życiu odnotowano między najmłodszymi respondentami a najstarszymi: odsetek osób w wieku 18–25 lat, które wybrały trzy najniższe opcje, wynosił 28%, zaś osób w wieku 61 lat i więcej – 6%. Z kolei trzy najwyższe opcje wybrało 31% najmłodszych i 76% najstarszych. Natomiast ponownie warto zwrócić uwagę na fakt, że na wsi i w małych miastach był mniejszy odsetek osób,



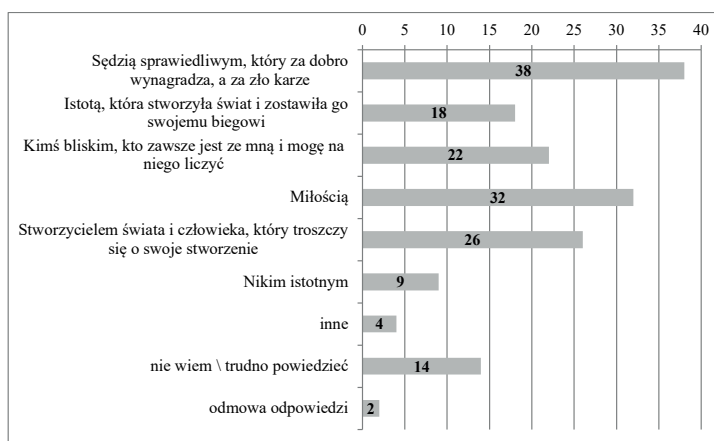
Wykres 4. Znaczenie Boga w życiu respondentów (skala od 1 do 10, w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

które wybrały trzy najwyższe opcje (51%) niż we Wrocławiu (57%), choć odsetek uznających, że Bóg ma niewielkie znaczenie w ich życiu (13%), był niższy niż w stolicy archidiecezji (20%), co wydaje się być zgodne z wyborami dotyczącymi wiary (mniej głęboko wierzących na wsi i większa polaryzacja postaw we Wrocławiu).

Obraz Boga w świadomości wiernych

Po wskazaniu, na ile ważny jest Bóg w ich życiu, respondenci zostali poproszeni o odpowiedź na temat obrazu Boga w swojej świadomości (Kim jest dla Pana(i) Bóg?). Jest to ważny aspekt w perspektywie wyznawanej wiary, podkreślany przez duszpasterzy, ale także przez psychologów. W tym pytaniu, dotyczącym osobistego postrzegania Boga, można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź z następującego zestawu stwierdzeń: Sędzią sprawiedliwym, który za dobro wynagradza, a za zło karze; Istotą, która stworzyła świat i zostawiła go swojemu biegowi; Kimś bliskim, kto zawsze jest ze mną i mogę na niego liczyć w trudnych sytuacjach; Miłością; Stworzycielem świata i człowieka, który troszczy się o swoje stworzenie; Nikim istotnym; inne; nie wiem \ trudno powiedzieć; odmowa odpowiedzi.



Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie: Kim jest dla Pana(i) Bóg? (w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

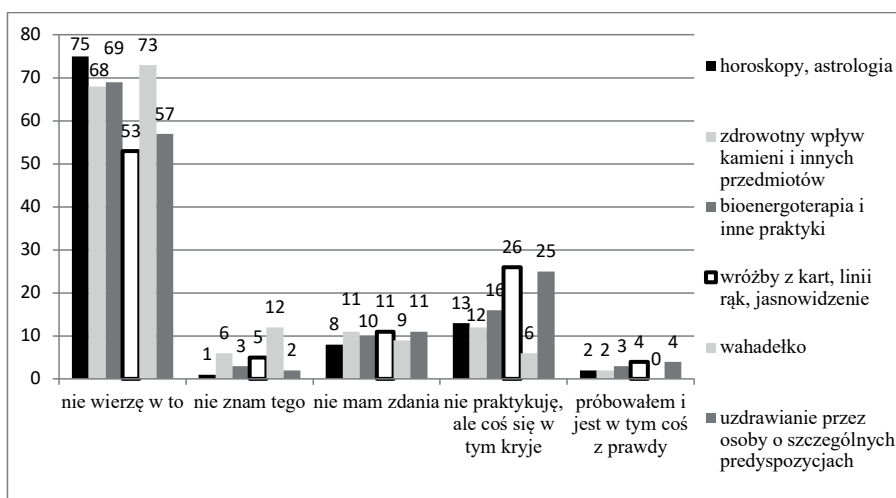
Najwięcej wskazań uzyskało stwierdzenie, że Bóg jest Sędzią sprawiedliwym (38%), a następnie, że jest miłością (32%), Kimś bliskim, na kogo można liczyć (26%), Stworzycielem, który troszczy się o swoje stworzenie (22%). Wszystkie te stwierdzenia są zgodne z nauczaniem Kościoła katolickiego, ale można się zastanawiać nad kwestią rozkładu odpowiedzi. Współcześnie kładzie się większy nacisk na obraz Boga jako miłującego i troskliwego Ojca, najwięcej wskazań zaś miał Bóg jako „sprawiedliwy Sędzia”. Jednakże wszystkie trzy kolejne wybory w zasadzie można połączyć z Bogiem-Miłością, Kimś bliskim i troszczącym się. Stosunkowo duży odsetek badanych wskazał na Boga jako Stworzyciela, który nie interesuje się światem, oświeceniowego Zegarmistrza świata. Może się to wiązać z dużym racjonalizowaniem wiary, ale też z problemem braku doświadczenia Boga, Jego działania w życiu osobistym. Wymiar doświadczenia, przeżycia jest współcześnie bardzo ważny, nie tylko w religii. Interesujące jest, że mimo zasadniczo niższych odsetków dotyczących wyznawanej wiary, to na wsi jedynie częściej wskazywano, że Bóg jest miłością (38%), niż że jest Sędzią sprawiedliwym (25%).

Warto również zwrócić uwagę na połączenie obrazu Boga ze stosunkiem respondentów do wiary. Zarówno wśród głęboko wierzących, jak i wierzących przeważał obraz Boga jako sprawiedliwego Sędziego (odpowiednio 78% i 54,5%; że jest miłością uznało 60% i 39%), natomiast w przypadku osób deklarujących się jako niezdecydowane, obojętne, a nawet niewierzące wybierano częściej stwierdzenie, że Bóg jest miłością (odpowiednio 43%, 13% i 5%), niż stwierdzenie, że Bóg jest Sędzią sprawiedliwym (15%, 9% i 1%). Jeśli chodzi o stwierdzenie o charakterze deistycznym (Stworzyciel, który nie interesuje się światem), które jest niezgodne z nauczaniem Kościoła, to najczęściej wybierały je osoby niezdecydowane (25%), ale zaraz za nimi

osoby wierzące (22%) i głęboko wierzące (17%!). Stosunkowo niewiele takich wskazań pochodziło od osób deklarujących się jako obojętne (12%), choć wydawać by się mogło, że jest to odpowiedź, która powinno być odpowiednia dla tej grupy. Wyniki te pokazują, że istnieje zarówno problem rozumienia poszczególnych stwierdzeń, jak i problem subiektywnej oceny własnej wiary.

Praktyki niechrześcijańskie w rozwiązywaniu problemów

Stosunek do wyznawanej wiary, a zwłaszcza spójność postawy wierzących można poznać również poprzez analizę postaw wobec praktyk, które są zasadniczo uznawane za niezgodne z wiarą katolicką i chrześcijańską. Respondenci mieli odpowiedzieć na pytania o stosowanie i korzystanie z różnych praktyk, głównie o charakterze magicznym i ezoterycznym: horoskopy i astrologia; zdrowotne wpływy kamieni i innych przedmiotów; wróżby z kart, linii rąk, jasnowidzenie itp.; terapia przy pomocy praktyk fizycznych, np. bioenergetyka; wahadełko; uzdrawianie przez osoby o szczególnych predyspozycjach; inne niekonwencjonalne środki.



Wykres 6. Korzystanie z niechrześcijańskich praktyk w rozwiązywaniu problemów (w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

Wyniki zaprezentowane na powyższym wykresie pokazują, że poza dwoma rodzajami praktyk (kategoria czwarta i szósta) zdecydowana większość respondentów deklaruje, że nie wierzy w te praktyki. W tych dwóch kategoriach nie tylko najmniejszy odsetek respondentów wybrał odpowiedź „nie wierzę w to” (odpowiednio 53 i 57%), ale najwięcej osób wskazało, że choć nie praktykuje tego, to coś się w tym kryje (26 i 25%). Podobne różnice odnotowano w badaniach z 2011 r. (Sadłoń 2012: 75–76). Wydaje się, że zwłaszcza te praktyki mogą być różnie rozumiane i wcale nie jako niezgodne z wiarą chrześcijańską. Dotyczy to np. uzdrawiania czy przewidywania przyszłości (oczywiście nie wróżenia z kart czy z rąk), które może być łączone z prorokowaniem (z tych względów w powyższym akapicie dodane zostały słowa „zasadniczo” i „głównie”). Możliwe, że właśnie ta kwestia miała wpływ na wyniki w kategorii czwartej i szóstej. Jeśli chodzi o brak ustosunkowania się (nie mam zdania) do poszczególnych praktyk, to opcję tę w przypadku wszystkich kategorii odpowiedzi wybrał podobny odsetek osób (ok. 10%).

Do systematycznego korzystania z tych praktyk przyznaje się niewiele osób (najczęściej poniżej 1%), także niewiele osób przyznaje się, że w ogóle z nich korzystało (2–4%). Natomiast stosunkowo duża grupa osób deklaruje, że choć tego nie praktykuje, to „coś się w tym kryje”. Wybór tej opcji cieszył się największym wzrostem w stosunku do badań z 2011 r. i głównie do tej opcji nastąpił przepływ odpowiedzi z opcji „nie wierzę w to”. Na przykład jeśli chodzi o kategorię „astrologia, horoskopy”, nastąpił wzrost z 6 do 13%.

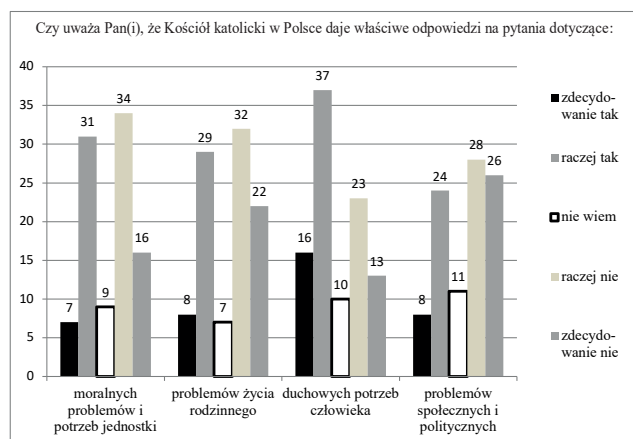
Różnicując grupy respondentów według cech społeczno-demograficznych, można dostrzec kilka interesujących wyników. Bardziej zdecydowanie tego rodzaju praktyki odrzucają, uznając, że nie wierzą w nie, mężczyźni niż kobiety, choć uznają się za mniej związanych z wiarą katolicką. Decydować może

tu większy racjonalizm w ich postawie. Korzystanie z tych praktyk częściej deklarowały osoby w średnim wieku (36–50 lat) oraz młodsze niż starsi. Jest to pokolenie, które doświadczyło pewnej fascynacji nowymi praktykami parareligijnymi, nasilającymi się zwłaszcza po okresie przemian w latach 90. XX w. Najmłodsze osoby (18–25 lat) najrzadziej wyrażały deklaracje niewiary w te praktyki, ale z drugiej strony najwięcej z nich uznaje, że nie ma zdania w tych kwestiach. Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami wiekowymi nie są duże, ale najmłodszy byli tymi, którzy deklarowali najsłabsze przywiązanie do wiary chrześcijańskiej.

Wyjątek wobec powyższych tendencji stanowi praktyka związana z wahadełkiem, w przypadku której wyniki w poszczególnych grupach są bardzo zbliżone. Większa różnica występuje tylko w podziale na miejsce zamieszkania – i tu znowu zaskoczenie – to mieszkańcy wsi w największym stopniu nie wierzą w tę praktykę (80%), a odsetek niewierzących w nią jest najniższy dla mieszkańców Wrocławia (70%), a następnie średnich miast (71%). Wykształcenie respondentów w stosunkowo niewielkim stopniu ma wpływ na wyniki w poszczególnych analizowanych kategoriach odpowiedzi. Można zwrócić uwagę na fakt, że w wielu przypadkach to osoby z wykształceniem zawodowym okazują się bardziej zdroworozsądkowe niż osoby z wykształceniem wyższym.

Stosunek do Kościoła katolickiego w Polsce

Wiara chrześcijańska, a w sposób szczególny katolicka, jest związana z wiarą w Kościół jako wspólnotę wierzących, powołaną do istnienia przez Chrystusa i mającą zadanie nauczania prawdy Bożej w jego imię. Dlatego integralny stosunek do wiary winien uwzględniać także odniesienie do Kościoła. Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się do przekazu Kościoła katolickiego dotyczącego różnych sfer życia wierzących: moralnych problemów i potrzeb jednostki, problemów życia rodzinnego, duchowych potrzeb człowieka, problemów społecznych i politycznych ważnych obecnie dla naszego kraju. Należy podkreślić, że ten element oceny „odpowiedniości” nauczania Kościoła (element poznawczy) jest powiązany z zaufaniem do tegoż przekazu i osób przekazujących, a zatem z autorytetem Kościoła i samych kapłanów.



Wykres 7. Stosunek respondentów do Kościoła katolickiego w Polsce (w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z badania ISKK archidiecezji wrocławskiej z 2022 r.

Uwzględniając wcześniej omówiony stosunek do wiary, należy stwierdzić, że wyniki dotyczące stosunku do Kościoła katolickiego w Polsce nie powinny zaskakiwać. Najczęściej w badaniach dotyczących religijności stosunek do Kościoła i akceptacja jego działań jest na niższym poziomie niż sam pozytywny stosunek do wiary czy do Boga. Respondenci wyrazili największe zaufanie i najbardziej doceniali przekaz Kościoła związany z potrzebami duchowymi. Ponad połowa z nich (53%) uznała, że Kościół katolicki w Polsce daje właściwe odpowiedzi na pytania w tej sferze (w tym 16% zdecydowanie tak), zaś 36% było przeciwnego zdania. W następnej kolejności respondenci wyrażali akceptację dla nauczania dotyczącego moralnych problemów człowieka (38%) i problemów życia rodzinnego (37%), a w najmniejszym stopniu dla nauczania w sferze społecznej i politycznej (32%). W tym ostatnim przypadku aż 54% było przeciwnego zdania.

Z jednej strony można uznać, że najwyższa akceptacja dla nauczania w sferze duchowej jest czymś pozytywnym, żeby przypomnieć słowa Benedykta XVI wygłoszone w trakcie pielgrzymki do Polski w 2006 r.: „Wierni oczekują od kapłanów tylko jednego, aby byli specjalistami od spotkania człowieka z Bogiem. Nie wymaga się od księdza, by był ekspertem w sprawach ekonomii, budownictwa czy polityki. Oczekuje się od niego, by był ekspertem w dziedzinie życia duchowego” (Benedykt XVI 2006). Z drugiej strony poziom akceptacji dla nauczania w sferze moralnej, indywidualnej i społecznej jest rzeczywiście niski, zwłaszcza że kwestie moralne traktowane są przez Kościół jako jego kluczowe kompetencje. Na najniższy poziom akceptacji nauczania w sferze politycznej i społecznej wpływa zapewne silna polaryzacja polityczna w kraju i włączanie w dyskusje autorytetu Kościoła (bezpośrednie wypowiedzi hierarchów dotyczące tych kwestii w sferze publicznej są obecnie bardzo rzadkie). Kwestia akceptacji nauczania Kościoła w sferze moralności osobistej czy dotyczącej życia rodzinnego jest zapewne również obciążona ostatnimi sporami etycznymi, a także problemami związanymi z przypadkami niemoralnego życia osób duchownych.

Powyższy rozkład odpowiedzi dotyczący tego, w jakiej sferze nauczanie Kościoła w Polsce jest bardziej akceptowane, a w jakiej mniej, jest podobny dla grup o różnych cechach społeczno-demograficznych. Na przykład odsetek osób najmłodszych (18–25 lat) uznających za odpowiednie nauczanie Kościoła dotyczące potrzeb duchowych wynosi 36%, dotyczące moralnych problemów i potrzeb jednostki – 20%, problemów życia rodzinnego – 20%, a problemów społecznych i politycznych – 16%. W przypadku osób najstarszych (61 lat i więcej) jest to odpowiednio: 70%, 57%, 57% i 52%. Najmniejsze różnice występują w podziale na miejsce zamieszkania. Najwyższy poziom akceptacji deklarują mieszkańcy Wrocławia – odpowiednio: 52%, 41%, 42% i 38%, następnie wsi i małych miast: 58%, 38%, 33%, 26%, a najmniejszy mieszkańcy średnich miast: 40%, 32%, 32%, 31%. W tych rozkładach wyróżnić należy stosunkowo wysoki poziom akceptacji w kwestii potrzeb duchowych ze strony mieszkańców wsi, zwłaszcza że w pozostałych kwestiach jest on niższy niż we Wrocławiu.

Podsumowanie

Wyniki ankiety zrealizowanej wśród mieszkańców archidiecezji wrocławskiej w 2022 r. wskazują na istotną zmianę, jaka nastąpiła w ciągu ostatnich dziesięciu lat w ich stosunku do wiary. Postępy procesów sekularyzacji obserwowane są już od dłuższego czasu w całej Polsce, ale zmiana, która nastąpiła w ostatnim czasie, jest rzeczywiście duża. Dotyczy ona zarówno wiary podmiotowej, jak i wiary w konkretne prawdy chrześcijańskie, stosunku do praktyk niechrześcijańskich oraz stosunku do nauczania instytucji Kościoła katolickiego w Polsce.

W przypadku wiary podmiotowej, poza samym spadkiem przyznawania się do wiary, należy podkreślić silny wzrost deklaracji obojętności wobec wiary, która w największym stopniu dotyka młode pokolenie Polaków. Przeciętnie jest to już około 20%, natomiast wśród najmłodszych około 30%. Można wskazać na pewną zbieżność tych wyników z wynikami opublikowanymi w ostatnim czasie (w sierpniu 2022 r.) przez CBOS, który zapytał, dlaczego Polacy odchodzą od Kościoła (CBOS 2022). Najwięcej z badanych (17%) wskazało, że powodem odejścia z Kościoła jest „brak potrzeby – obojętność” (tamże: 4–5).

Jedną z istotnych zmian, jakie nastąpiły w archidiecezji wrocławskiej w ostatnich dziesięciu latach, ale także w stosunku do wielu badań w innych diecezjach, jest postawa osób mieszkających na wsi oraz w małych miastach. Dotychczas bowiem można było z dużą pewnością twierdzić, że najwyższe wyniki dotyczące pozytywnego stosunku do wiary będą wśród kobiet, osób starszych, słabiej wykształconych oraz na wsi i w małych miastach. Tymczasem podczas gdy trzy pierwsze grupy pozostają na czele wyróżnionych cech społeczno-demograficznych, to w przypadku osób mieszkających na wsi i w małych miastach wyniki odbiegają od tego schematu. Interesujące jest, że w odpowiedziach na wiele pytań z tego zakresu palmę pierwszeństwa przejął Wrocław, największe miasto i stolica archidiecezji.

We Wrocławiu widać jednak o wiele większą polaryzację postaw. Choć głęboko wierzących jest większy odsetek (10%) niż na wsi i w małych miastach (6%), to zarazem jest największa reprezentacja niewierzących (14%), a mała niezdecydowanych (tylko 4%). Tę radykalizację postaw można zauważyć również w kwestii akceptacji poszczególnych prawd wiary czy stosunku do instytucji Kościoła katolickiego. Problem większej

zmiany postaw mieszkańców wsi i małych miast może być częściowo powiązany z kwestią migracji do nich bogatszych obywateli z Wrocławia i innych dużych miast (migracja na tereny podmiejskie), choć to zjawisko nie wyjaśnia tak dużej różnicy.

Jeśli chodzi o stosunek do wybranych prawd wiary chrześcijańskiej, dość wysokim poziomem akceptacji cieszy się wiara w zmartwychwstanie Pana Jezusa. Można by uznać, że w pewnym sensie to, co najważniejsze w wierze chrześcijańskiej, jest dobrze zachowane, gdyż św. Paweł mówił, że niczym byłaby wiara chrześcijan bez wiary w Zmartwychwstanie (1Kor 15, 12–20). Jednakże prawdy eschatologiczne, które są integralną częścią wiary chrześcijańskiej, mają bardzo niski poziom akceptacji. Warto zwrócić uwagę, że wiążą się one z kwestią odpowiedzialności za czyny: nagrody i kary po śmierci, istnienia piekła i nadzieją życia wiecznego, które to prawdy były uznawane zawsze za podstawowe nie tylko w chrześcijaństwie, ale w przekazie wszystkich religii, dając nadzieję lepszego życia. Jak widać, ten trend jest powiązany z ogólnym kryzysem wiary: określenie, w jakim stopniu te spadki są ze sobą skorelowane, wymaga pogłębionych badań. Dla duszpasterzy Kościoła jest to pytanie o sposób przekazu integralnego nauczania katolickiego w ostatnich latach.

Stosunkowo dobrze, z perspektywy wiary chrześcijańskiej, prezentują się wyniki dotyczące praktyk quasi-religijnych, nieakceptowanych w chrześcijaństwie. W przypadku niektórych z nich nastąpił nawet niewielki spadek odsetka respondentów przyznających się do ich praktykowania i z tej racji najwięcej osób, które praktykują, jest obecnie w średnim pokoleniu. Natomiast nastąpił duży wzrost wyboru opcji „coś się w tym kryje”, która może wskazywać na „próbowanie”, a na pewno na jakiś rodzaj zainteresowania tymi praktykami.

Odpowiedzi ankietowanych na pytanie o znaczenie Boga w ich życiu przyniosły pewien znak zapytania dotyczący rozumienia terminu „wierzący”, które mieli oni do wyboru we wcześniejszym pytaniu. Na fakt, że Bóg ma większe lub mniejsze znaczenie w życiu respondentów, wskazywało ich bowiem znacznie więcej, niż przyznawało się do jakiegokolwiek wiary. „Wierzący” może być przez część respondentów kojarzony bardziej z wiernym, związanym z konkretnym wyznaniem. W przypadku pytań o akceptację nauczania Kościoła katolickiego pozytywnie wyróżniają się wyniki dotyczące potrzeb duchowych człowieka. Wydaje się to przestrzeń najmniej kontrowersyjna, niewkraczająca w dyskusje i problemy społeczne, które ze względu na silną polaryzację polityczną bardzo dzielą również wierzących.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem w Archikatedrze św. Jana w Warszawie*, 25.05.2006, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060525_2.html [dostęp 12.09.2023].
- CBOS, *Dlaczego Polacy odchodzą od Kościoła*, Komunikat z badań nr 105, sierpień 2022.
- Jewdokimow M., Kamiński K., Lisak M., Organek L., Sadłoń W. (red.) (2023), *Archidiecezja wrocławska w tyglu przemian ostatnich dekad. Raport z badania postaw społeczno-religijnych przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie mieszkańców archidiecezji wrocławskiej*, Warszawa–Wrocław: ISKK – Obserwatorium Społeczne.
- Piwowski W. (1999), *Postawy wobec wiary*, [w:] W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji katowickiej*. Katowice: ISKK, Księgarnia św. Jacka, s. 13–22.
- Sadłoń W. (2012), *Wiara mieszkańców archidiecezji wrocławskiej*, [w:] W. Zdaniewicz, L. Adamczyk (red.), *Postawy religijne i społeczne w archidiecezji wrocławskiej 2011*. Wrocław: ISKK, TUM, s. 69–76.
- Wysocki A. (2018), *Dynamika zmian w parafii a jej elementy istotne. Śladami pioniera socjologii parafii ks. Franciszka Mirka*. Warszawa: UKSW.
- Zdaniewicz W. (2002), *Problematyka wiary*, [w:] W. Zdaniewicz, S.H. Zaręba, T. Zembrzuski, *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*. Łódź: ISKK, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 39–46.
- Zdaniewicz W. (2005), *Wiara religijna*, [w:] W. Zdaniewicz, S.H. Zaręba, *Postawy społeczno-religijne archidiecezjan poznańskich*. Poznań: ISKK, Księgarnia św. Wojciecha, s. 21–31.
- Zdaniewicz W., Adamczyk L. (red.) (2012), *Postawy religijne i społeczne w archidiecezji wrocławskiej 2011*. Wrocław: ISKK, TUM.